РОЗДІЛ 1

ІСТОРІЯ АЛЕРГІЙ

Quod ali cibus est, aliis fuat acre venenum[1].

Тит Лукрецій Кар (близько 98—55 рр. до н. е.),
«Про природу речей»

Коли я допомагав батькові заснувати «Медичну мінішколу доктора Рубіна», орієнтовану на учнів середніх шкіл, ми з ним створили навчальну програму, яка починалася з історії медицини. Мій батько вважав, що, хоча багато медичних шкіл не викладають історію медицини в рамках стандартної програми, дуже важливо розуміти, звідки взялася медицина, аби ми могли краще розуміти, куди рухатися далі. Коли я був ще дитиною, під час подорожей нашої родини за межі штату Іллінойс, він завжди водив нас до музеїв історії медицини, якщо такі були поблизу. Я був зачарований тим, як швидко розвивалася ця сфера. Наприклад, першу задокументовану вакцинацію було проведено 14 травня 1796 року восьмирічному Джеймсу Фіппсу Едвардом Дженнером для захисту від віспи. Це було менш як 250 років тому!

---

[1] Що одному — пожива, іншому — отрута.

Алергічні захворювання — не нове явище. Вони існують вже тисячі років. Однак протягом останніх кількох десятиліть кількість людей, які потерпають від них, різко зросла. Незрозуміло, чому це відбувається. Хоча багато хто вважає, що цих захворювань у минулому не було, існує достатньо доказів, що люди страждали від таких станів, як харчова алергія та астма, ще з античності.

Алергії здавна бентежать людей і завдають чимало клопоту, непомітно впливаючи на наше повсякденне життя. Цей розділ буде присвячено еволюції нашого розуміння алергій у різних частинах світу. Також я згадуватиму важливі історичні постаті у галузі алергології та імунології. Сподіваюся, цей розділ пробудить у вас цікавість, яка спонукатиме дізнатися більше про алергічні захворювання.

Алергії у давні часи

Найдавніші письмові свідчення з історії людства знайдено в стародавній Месопотамії, на території між річками Тигр і Євфрат, на території сучасного Іраку. Месопотамці близько 3200 р. до н. е. розробили систему письма, відому як клинопис. Серед їхніх записів згадувалося порушення дихання: *коли пацієнт страждає від кашлю, йому слід випити суміш порошку лоліуму та троянди, розчинену в олії та меді. Після цього він повинен з'їсти бульйон зі свинини. Коли виникає потреба випорожнитися, слід розвести вогонь і сісти до нього спиною. Після цього він одужає.*

Деякі з найдавніших лікарів, відомих в історії людства, походили зі Стародавнього Єгипту. Першим зазвичай вважають Імхотепа, що жив за часів III династії близько 2600 р. до н. е. Через двісті років Ні-Анкх-Сехмет — лікар царя Сахури за часів V династії — став першим відомим історії алергологом. На гробниці фараона є камінь із написом «він лікував носи царів». Один із найдавніших єгипетських медичних текстів — Папірус Еберса — був написаний близько 1550 р. до н. е. і містить двадцять

один рецепт від кашлю або утрудненого дихання (тобто диспное). Серед складників ліків — мед, фініки, пахощі, ялівець та пиво. Багато описаних методів, ймовірно, застосовувалися проти астми. Доведено, що мед допомагає полегшити кашель, але більшість цих засобів були неефективними для лікування.

У стародавній китайській медицині для лікування захворювань дихальних шляхів використовували різні рослини, зокрема вовчий аконіт та дурман звичайний. У тексті під назвою *Су Вень* (що означає «Відкриті питання») у формі діалогу між Жовтим Імператором Хуанді та його міністром Ці По обговорюється захворювання, яке, ймовірно, було астмою. В одному уривку описувалося, що корисно «уникати вживання холодних страв та напоїв і не слід носити легкий одяг у прохолодну погоду». Сьогодні нам відомо, що одним із найпоширеніших чинників, які провокують симптоми астми, є низькі температури. Один з найдавніших описів харчової алергії також походить із Китаю. У тексті «Ші Цзінь Цзин» (що означає «Харчові обмеження») китайські імператори Шень Нун і Хуанді радили вагітним жінкам уникати споживання таких продуктів, як креветки та м'ясо. Особам з окремими шкірними ураженнями, які, можливо, були екземою, також радили відмовитися від споживання певних продуктів. Так само з Китаю походить і один з найдавніших описів кропив'янки, також відомої як уртикарія, який має понад дві тисячі років. В ньому захворювання називали Фен Інь Чжен (прихована висипка вітрового типу), що схоже на один із сучасних термінів традиційної китайської медицини — «Фен Сао Інь Чжен» (прихований висип, пов'язаний з вітром). У традиційній китайській медицині вітер вважається основним фактором розвитку кропив'янки, тому інші назви цього стану — «Фен Чжень Куай» (вузликовий висип вітряного типу) та «Фен Чжень» (вітряний висип).

Батьком медицини зазвичай прийнято вважати грецького лікаря і філософа Гіппократа (близько 460—377 рр. до н. е.).

Проте у збірці з понад шістдесяти його медичних праць, що називається «Corpus Hippocraticum», немає жодної згадки про алергічний риніт. І хоча можливо, що цього захворювання не існувало в Стародавній Греції, більш імовірне пояснення — симптоми не були достатньо серйозними, аби привернути увагу лікарів. Астма згадується в цьому тексті десять разів, і є один уривок, де шум при диханні описується: «ніби хтось свистить у трубку». Гіппократ також описав, як може проявлятися алергія на фізичні навантаження: «Після виконання вправ біль виникає в тій чи тій ділянці грудей або спини, а тіло вкривається пухирями, як після контакту з кропивою». Цей уривок також містить натяк на поняття контактної кропив'янки, для опису якої Гіппократ використовував слово *кнідоз* (knidosis). Він також зауважив, що у деяких людей проявлялася дивна реакція після вживання сиру, що, імовірно, вказувало на харчову алергію.

У давнину було кілька відомих особистостей, які, скоріш за все, страждали на алергічні захворювання. Перший задокументований випадок летальної алергічної реакції, відомої як анафілаксія, приписують фараону Менесу в 2641 році до н. е. Ієрогліфи з його гробниці вказують, що він, імовірно, помер після укусу оси, який у багатьох випадках може спричинити смерть від анафілаксії. Римський імператор Август, можливо, мав астму, алергічний риніт та екзему. Його правнук, імператор Клавдій, страждав на алергічний риніт. Британік, син Клавдія, очевидно, мав алергію на коней.

Алергії в Середньовіччі та епоху Відродження

У Середньовіччі значні медичні досягнення приходили з Близького Сходу. Абу Бакр аль-Разі (865—932), також відомий як Разес, був перським лікарем. Він вперше описав «трояндову лихоманку» у своєму рукописі «Дослідницька праця про перебіг нежитю, що виникає навесні, коли троянди поширюють

свій аромат». Описи трояндової лихоманки схожі на симптоми алергічного ринокон'юнктивіту. Ця концепція набула значного поширення в Середньовіччі. Німецький лікар Файт Рідлін (1656—1724) проводив провокаційні тести: він ховав мішечок з пелюстками троянд у пальто свого пацієнта без його відома, щоб перевірити, чи симптоми повторюються.

Єврейський лікар Мойсей Маймонід (1135—1204) був особистим лікарем султана Саладіна в Єгипті. Він написав наукову працю про лікування астми, і багато його рекомендацій лишаються актуальними навіть сьогодні. Маймонід рекомендував дотримуватися особистої гігієни, відпочивати, займатися фізичними вправами, робити масаж та уникати шкідливих тригерів середовища, а також наркотичних речовин, таких як опій. Він також рекомендував пацієнтам з астмою уникати таких продуктів, як молоко, горіхи та куряче м'ясо.

Харчова алергія, можливо, вплинула на одну з відомих постатей англійської історії. Англійський юрист сер Томас Мор (1478—1535) повідомляв, що король Англії Річард III (1452—1485) мав підвищену чутливість до полуниці, яка викликала у нього кропив'янку. Король скористався цим на засіданні своєї ради, аби обґрунтувати підстави стверджувати, що його політичний опонент лорд Вільям Гастінгс намагався його отруїти, за що наказав стратити Гастінгса.

Аж до XIX століття шкірні захворювання не вважалися проблемою, оскільки існувала думка, що шкіра — це орган, призначений для виведення продуктів обміну з організму. Тому шкірні висипи — особливо ті, з яких сочилася рідина, — вважалися корисними. Протягом більшої частини історії людства лікарі не хотіли лікувати шкірні захворювання, оскільки вважали це небезпечним для пацієнта. Це уявлення ґрунтувалося на гуморальній теорії, яку часто приписують Гіппократу, хоча вона виникла ще до нього. Згідно з цією теорією, людський організм містить чотири рідини: кров, слиз, жовту жовч і чорну жовч.

Порушення рівноваги цих рідин призводить до хвороб. До кінця XIX століття цю теорію замінила теорія мікробів.

Алергія у XIX столітті

Значні прориви в базовому розумінні алергії та імунології почалися у XIX столітті. Перший ґрунтовний опис алергічного риніту належить Джону Бостоку (1773—1846), який у 1819 році спочатку назвав його *catarrhus aestivus* (сінна лихоманка). Однак до 1828 року більшої популярності набув термін «сінна гарячка» (*hay fever*), який широко розповсюдився і використовується донині. У той час вважалося, що симптоми викликає запах сіна влітку та під час жнив. У 1870-х роках Чарльз Блеклі (1820—1900) визначив, що причиною сінної гарячки є пилок. Він винайшов прилади для вимірювання вмісту пилку в атмосфері, а також перші пристосування для проведення шкірних проб.

На той час астма вже неодноразово згадувалася в медичній літературі. Перші класичні описи з'явилися в 1860 році завдяки англійському лікарю Генрі Гайду Солтеру (1823—1871). Його пояснення цього захворювання ґрунтувалося на сотнях випадків, які він спостерігав, та власному досвіді. Солтер визначав астму як «пароксизмальну задишку своєрідного характеру, зазвичай періодичну, з проміжками нормального дихання між нападами». Він вважав, що астма є нервовим розладом, і ця думка збереглася в народній культурі аж до сьогодні. Однак Солтер також знав, що астма також спричинена багатьма іншими факторами, такими як контакт із котами та кіньми. Він рекомендував споживати каву, яка була одним із найперших ефективних засобів лікування астми, оскільки кофеїн може тимчасово розслабити м'язи дихальних шляхів, покращуючи функцію легень. Французький лікар Рене Лаеннек (1781—1826) винайшов стетоскоп, що відкрило шлях до фізичної діагностики захворювань грудної клітки, включаючи астму.

Пауль Ерліх (1854—1915) — німецький лікар та вчений, лауреат Нобелівської премії, якого вважають одним із батьків імунології, який досліджував гуморальну адаптивну імунну систему. Його робота з фарбуванням клітин під мікроскопом призвела до відкриття ним у 1878 році тучних клітин, які відіграють важливу роль у виникненні алергічних реакцій. Спочатку Ерліх назвав їх мастоцитами (*Mästzellen*). Він вважав, що ці клітини виконують живильну функцію завдяки гранулам усередині. Німецьке слово *mästen* означає «набивати» або «годувати силоміць». Рік по тому Пауль Ерліх відкрив еозинофіли — різновид лейкоцитів, ці клітини також відіграють важливу роль у виникненні алергічних реакцій. Ерліх був першим вченим, який розробив ліки від сифілісу — препарат на основі миш'яку під назвою «Сальварсан» — а також ввів термін *хіміотерапія*.

Українсько-французький імунолог Ілля Мечников (1845—1916) отримав Нобелівську премію за свою роботу в галузі імунології. Його вважають батьком клітинного імунітету — ланки імунної системи, що залучає імунні клітини, які не використовують антитіла. У 1883 році він опублікував свою першу статтю про наше розуміння фагоцитозу — процесу, під час якого клітини поглинають чужорідні речовини та інші клітини. Вчений помітив, що чужорідні речовини поглинаються клітинами прозорої личинки морської зірки. Ці клітини назвали фагоцитами — від грецького *phagein*, що означає «їсти», та *cyte*, що означає «клітина». Мечников також ввів термін *геронтологія* і широко визнаний як піонер у вивченні старіння. Він навіть висунув теорію, що пробіотики можуть поліпшити здоров'я та уповільнити старіння.

Алергія на початку XX століття

Основні прориви в галузі вивчення алергії відбулися на початку XX століття. У 1902 році Шарль Ріше (1850—1935) та Поль Портьє (1866—1962) використовували лабораторію на яхті «Princesse